

Istoria elementelor lexicale cu etimologie multiplă

Cătălina Iuliana PÎNZARIU*

Key-words: *borrowing, contact, multiple etymology, neologism, Romance languages*

Majoritatea neologismelor limbii române sunt împrumuturi din diverse limbi de cultură cu care limba română literară a intrat în contact în diferite perioade ale evoluției sale și în diferite provincii locuite de români. La stabilirea etimologiei unui neologism este absolut necesară cunoașterea istoriei lui, a primelor atestări și a eventualelor variante pe care le-a avut. Importante sunt stabilirea cât mai exactă a limbilor de cultură care și-au exercitat influența asupra limbii române literare în epoca și regiunea în care a apărut și a început să circule neologismul respectiv, cât de intensă a fost această influență, din ce limbi s-au tradus texte care introduc neologisme, nivelul cultural al celor care le folosesc, curentul sau orientarea lingvistică manifestată în acea perioadă etc.

Cauza cea mai frecventă a etimologiilor incomplete sau confuze din unele lucrări românești de lexicologie este prea redusă cunoaștere a istoriei elementelor lexicale și încercarea de a da explicații generale fără o documentare suficientă.

După statistici proprii, am constatat câteva neconcordanțe referitoare la soluțiile propuse în dicționarele pe care le-am utilizat ca surse.

Am selectat exemple care, atât în DLR, cât și în MDA, sunt înregistrate ca având etimologie multiplă latină și franceză (*distinct, distincție, dizenterie, dramă, unitate, validitate, valoare, vagin, valvă, ventral, viduitate, violacee, virginitate, virulent, virulență* etc.), latina reprezentând, prin ordinea citării, *etimologia esențială*¹ (*distinctus, distinctio, -onis; dysenteria; drama; unitas, -atis; validitas, -atis; valor, -oris; vagina; ventralis; viduitas, -atis; violaceae; virginitas, -atis; virulentus, -a, -um; virulentia*), iar franceza (*distinct, distinction, dysenterie, drame, unité, validité, valeur, vagin, valve, ventral, viduité, violacées, violence, virginité, virulent, virulence* etc.) pe cea *complementară*².

---

* Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România.

¹ „Etimologie esențială, în cazul etimologiei multiple, când este vorba de prima limbă din care s-a introdus neologismul și când forma oferită de această limbă a căpătat o răspândire socială apreciabilă în una din etapele importante ale formării limbii de cultură moderne sau s-a fixat ca atare” (Oprea, 1996: 258).

² „Etimologie complementară primă, esențială, principală sau adițională, în cazul etimologiei multiple, care conlucrează concomitent cu altă sursă etimologică și are aport aproximativ egal cu aceasta” (*Ibidem*: 259).

În NDU, limba franceză reprezintă etimologia esențială, iar limba latină oferă o etimologie complementară esențială, care conlucrează cu franceza, având aport aproximativ egal cu franceza (*distinct* < fr. *distinct*, lat. *distinctus*; *distincție* < fr. *distinction*, lat. *distinctio*, -onis; *dizenterie* < fr. *dysenterie*, lat. *dysenteria*; *drama* < fr. *drame*, lat. *drama*; *unitate* < fr. *unité*, lat. *unitas*, -atis; *validitate* < fr. *validité*, lat. *validitas*, -atis; *valoare* < fr. *valeur*, it. *valore*, lat. *valor*, -oris; *vagin* < fr. *vagin*, lat. *vagina* etc.).

Considerăm că etimologia multiplă a exemplelor selectate se explică prin motive de ordin formal. Forma franceză – la majoritatea exemplelor – a fost, la început, punctul de plecare al împrumutului (dată fiind orientarea spre spațiul cultural francez a culturii românești moderne), însă fixarea formei neologismului românesc s-a condus după forma latină și/sau italiană, mai apropiate de specificul fonetic și morfologic al limbii române.

Pentru limba română, limba și cultura franceză rămân importante în procesul de modernizare, devenind *modele și surse firești permanente* (Oprea, Nagy 2002: 269).

Astfel, substantivul *decimație*, atestat în jurul anului 1870³, a circulat în limba română și sub varianta *decimațiune*. Neologismul a fost înregistrat în MDA și în DLR cu etimologie unică franceză (fr. *décimation*), având sensul de „decimare”⁴. Deși după 1860 a existat o reacție de combatere a terminației latinești, totuși modul de adaptare nu a fost în totalitate abandonat; ba mai mult, atât în Moldova, cât și în Muntenia au apărut, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, câteva dicționare de neologisme care indicau clar că substantivele terminate în *-(t)ie*, *-(t)iune*, *-ciune* și *-re* au ca primă sursă de proveniență limba latină, semantismul lor fiind îmbogățit prin influență franceză sau chiar germană.

În NDU neologismul prezintă etimologie multiplă latină (lat. *decimatio*, -onis) și franceză (fr. *décimation*).

În acest caz, este clar că existența formelor *decimație*, *decimațiune* nu a depins de limba din care s-a făcut împrumutul, ci de opțiunile învățaților care l-au introdus sau de modelul adoptat de aceștia de la predecesori. Etimologic, neologismul *decimație* are etimologie multiplă – limba latină oferă etimologia esențială, iar limba franceză etimologia esențială complementară (conlucrează cu etimologia esențială la fixarea termenului în limba română). Neologismul *decimație* s-a adaptat cu ușurință la sistemul fonetic al limbii române, a fost încadrat morfologic ca substantiv, genul feminin, terminația *-(t)ie*⁵ provenind de la nominativul latin *-(t)ion*.

³ Termenul este menționat de Ion Costinescu într-un *Vocabular româno-frances* publicat la București în anul 1870, lucrare realizată după un model al Academiei Franceze. Asemenea altor intelectuali ai vremii, Ion Costinescu editează, în 1839, *Prescurtarea de geografie (universală)* și traduce din limba franceză, în 1840, cartea *Cel dintai plutitor* de S. Gessner. Vocabularul tipărit în 1870 însuma 720 de pagini și a fost „primul și singurul Dicționar explicativ general al limbii române” (Seche, 1996).

⁴ Pentru împrumuturile din franceză, terminația *-tion* era echivalată uneori prin *-re*. Având în vedere atât originea verbală a substantivelor latinești (pentru *decimație* propunem etimologia multiplă latină și franceză, *decimație* < lat. *decimatio*, -onis, fr. *décimation*) terminate în *-(t)io*, cât și conținutul lor semantic, s-au putut face echivalări ale împrumuturilor în *-ție* cu formele infinitivelor lungi substantivizate în *-re*, putându-se realiza forme precum: *abstracție/abstragere*, *afirmație/afirmare*, *decimație/decimare*, *reprezentăție/reprezentare* etc.

⁵ Formele în *-(t)ie*, fiind mai scurte, erau considerate mai comode. Terminația *-(t)iune* viza cazurile ablativ și acuzativ. Atât *-(t)ie*, cât și *-(t)iune* sunt adaptări românești de elemente latine.

Substantivul *declinație*⁶, întâlnit pentru prima dată la Teodor Corbea (cărturar, traducător și autor de versuri) într-un prim lexicon latin-român, echivalând peste 37.000 de termeni, sub titlul *Dictiones latinae cum valachica interpretatione* (apărut în jurul anului 1700), pentru ca mai târziu (pe la mijlocul secolului al XIX-lea) să fie reluat de Heliade-Rădulescu în lucrarea intitulată *Paralelism între limba română și limba italiană*⁷, prezintă o etimologie multiplă franceză (fr. *déclinaison*) și latină (lat. *declinatio*, *-onis*) în MDA. În DLR prezintă etimologie multiplă franceză (fr. *déclinaison*), latină (lat. *declinatio*, *-onis*) și italiană (it. *declinazione*), iar în NDU prezintă etimologie multiplă latină (lat. *declinatio*, *-onis*) și germană (germ. *Deklination*).

În limba română, acest substantiv feminin a circulat și cu variantele⁸ *declinațiune*, *declinăciune* și *declinățiune*. După 1830, deși influența limbii franceze devine hotărâtoare în toate provinciile românești, împrumuturile culte din limbile latină, germană și italiană sunt cele masive. Forma *declinațiune* se explică prin lat. *declinatio*, *-onis*. Cuvintele latinești imparisilabice terminate în *-(t)io/- (t)ionis* au difuzat de-a lungul timpului opinii diferite în legătură cu adaptarea lor. Există multe cuvinte care se termină în *-(t)ie* și în *-(t)iune* cu o dublă redare a acestui sufix neologic.

Dimitrie Cantemir a fost primul învățat care a introdus în limba română neologisme corespunzătoare substantivelor latinești în *-(t)io* (Oprea, Nagy 2002: 169-202). Modelul oferit de marele cărturar a fost adoptat de corifeii Școlii Ardelene în adaptarea neologismelor, unde *-(t)ion* latinesc devine în mod curent *-(t)ie*, neologismul putând fi adaptat la sistemul fonetic al limbii române și încadrat morfologic corespunzător (substantiv feminin).

Considerăm mult mai potrivită din punct de vedere istoric și lingvistic etimologia stabilită în NDU, unde neologismului *declinație* i se atribuie etimologie multiplă latină (lat. *declinatio*, *-onis*) și germană (germ. *Deklination*), limba latină reprezentând etimologia esențială, fiind prima limbă din care s-a introdus neologismul, iar limba germană oferind etimologia adițională⁹ în cadrul etimologiei multiple, care aduce îmbogățiri semantice termenului neologic ca urmare a influenței limbii germane în formarea terminologiei românești de specialitate (*declinație magnetică*, *declinație* în astrologie).

Același model de adaptare a etimonului latin poate fi invocat în cazul substantivului neologic *dedicație* (atestat pentru prima dată în anul 1813, la Petru Maior, în *Istoria besericeii românilor atât a cestor dincoace, cât și a celor dincolo de Dunăre*), în vederea stabilirii corecte a surselor etimologiei multiple.

⁶ În MDA are următorul articol: **1-2.** Declinare (**1-2**). **3.** Unghi format de ecuatorul ceresc cu raza vizuală care duce spre astru sau spre un punct de pe cer. **4.** ~ *magnetică* Unghi format de direcția acului magnetic al busolei cu direcția geografică nord-sud, datorită faptului că polii magnetici nu corespund cu cei geografici.

⁷ Vezi MDA și DLR.

⁸ Existența variantelor lexicale a fost consecința „noutății” pe care o introduc în limbă împrumuturile făcute. În *Adaptarea neologismelor...*, Luiza și Mircea Seche evidențiau faptul că trecerea unui cuvânt dintr-o limbă în alta presupune un proces de „acomodare” redat prin variantele formale pe care le cunoaște termenul împrumutat până la integrarea lui deplină în limba împrumutătoare.

⁹ Vezi NDU pentru sensurile **3.** (gram.; înv.) **declinare** [...] și **4.** (în v.) menționare a numelui și a calității unei persoane în fața cuiva [...].

Odată cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, înainte de realizarea unității politice și administrative a Țărilor Române, o preocupare constantă a majorității învățaților a fost îmbogățirea vocabularului, fie prin derivare, fie prin împrumut. În spiritul Școlii Ardelene, Petru Maior recomandă în *Istoria besericii...*, p. 183, împrumuturi și din latina clasică „cea corectă”, însă spre deosebire de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, care susțineau că limba română „continuă limba latină clasică”, Petru Maior „stabilește că limba română, ca și celelalte limbi romanice, este continuatoarea limbii latine populare”, precizare preluată de la renașcentiștii italieni, și abordează o concepție modernă asupra neologismelor, prin care limba se îmbogățește, indicând drept surse limba latină și limbile romanice.

După MDA, substantivul ar avea ca surse etimologice it. *dedicazione* și lat. *dedicatio*, *-onis*, cu sensul de „text scris de către autor pentru cineva pe o carte”; it. *dedicazione* este - prin ordinea citării - etimologia principală, iar lat. *dedicatio*, *-onis*, etimologia primă. În DLR, substantivul neologic prezintă etimologie multiplă latină (lat. *dedicatio*, *-onis*) și italiană (it. *dedicazione*). În NDU, același neologism are etimologie multiplă latină (lat. *dedicatio*, *-onis*), germană (germ. *Dedikation*), pentru sensul principal de „text scris, omagiu”, și engleză (engl. *dedication*)¹⁰, pentru sensul secundar de „devotament, dăruire”.

Fixarea în limba română a sensului englezesc de „devotament, dăruire” pentru *dedicație* nu a pus probleme de adaptare la normele limbii, împrumutul având un etimon latin.

De aceea, considerăm că substantivul neologic *dedicație* are etimologie multiplă latină, germană și engleză; în acest caz, etimologia esențială se explică prin lat. *dedicatio*, *-onis*, cea complementară prin germ. *Dedikation*, iar etimologia adițională în cazul etimologiei multiple prin engl. *dedication*.

Substantivele neologice *delicatesă* și *delicatețe* sunt înregistrate cu etimologii diferite în dicționarele studiate. În MDA, *delicatețe*¹¹ este înregistrat ca având etimologie unică franceză (fr. *délicatesse*). În NDU și DLR substantivul neologic este înregistrat cu etimologie multiplă franceză (*délicatesse*) și italiană (it. *delicatezza*).

Majoritatea termenilor neologici terminați în *-eță* sau *-ețe* provin din limbile italiană, franceză și germană. Adaptarea lor s-a făcut printr-o echivalare a sufixului românesc cu sufixele corespunzătoare din limbile moderne, echivalare urmată de substituirea acelor sufixe cu sufixul românesc (Oprea, Nagy 2002: 173-176). Originea comună a sufixului din română și a celor din limbile moderne a stat la baza echivalării, fapt ce a favorizat și facilitat adaptarea cuvintelor neologice după modelul structurilor desinențiale ale cuvintelor vechi, majoritatea împrumuturilor de acest gen având etimologie franceză și italiană. *Delicatețe* este un împrumut cu etimologie multiplă franceză și italiană, limba franceză fiind sursa hotărâtoare (formal și semantic)¹² din care s-a introdus împrumutul, oferind etimologia esențială

¹⁰ **dedicație, dedicații** f. 1. text scris pe o carte oferită în semn de omagiu sau de afecțiune [...] 2. devotament, dăruire [...] (Sursa: NDU).

¹¹ **delicatețe** f. 1. însușirea de a fi delicat; finețe, gingășie [...] (Sursa: NDU). 1. Subtilitate. 2. gingășie. 3. grație [...] (Sursa: MDA).

¹² Cuvântul este menționat pentru prima dată în traducerea din limba franceză ale vornicului Alexandru Beldiman, *Istoria lui Numa Pompilie, al doilea crai al Romei*, Iași, 1820.

în cadrul etimologiei multiple, însă adaptarea fonetică s-a făcut după modelul etimonului italian¹³, limba italiană oferind etimologia complementară ce a conlucrat cu sursa franceză la fixarea neologismului în limba română.

Pe lângă exemplul *delicatețe* mai putem cita: *finețe* (fr. *finesse*, it. *finezza*), *noblețe* (fr. *noblesse*, it. *noblezza*).

Uneori, existența unor asemenea cuvinte se explică și prin influența limbii germane (germ. *Delicatesse*, *Finesse*, *Noblesse*), însă limba germană impune o altă formă. Menționăm cazul lui *delicatesă*, „aliment fin, delicios, ales, îndeosebi prăjituri și specialități culinare”, care vine din germ. *Delikatesse*. Sensul împrumutului este însă total diferit de cel al împrumutului de origine franceză (fr. *délicatesse*), care se referă la semnificația de „purtare aleasă, finețe, caracter delicat, comportare reținută și plină de tact, discreție”.

Sufixul *-esse* în limba germană este de origine franceză, iar cuvintele franceze care conțin acest sufix sunt de origine italiană (ex. fr. *délicatesse* < it. *delicatezza*), încât am prezuma, dar nu și accepta o etimologie multiplă franceză și germană propusă de MDA și DLR pentru *delicatesă*.

Etimologia multiplă franceză (fr. *délicatesse*) și germană (germ. *Delikatesse*), cu care DLR și MDA înregistrează acest termen, este inexactă, deoarece în limba franceză *délicatesse* nu are sensul de „aliment fin, delicios”, de aceea considerăm că termenul *delicatesă* are doar etimologie unică, germană, așa cum este specificat în NDU.

În dicționarele studiate am întâlnit termenul *ulster*, înregistrat în NDU ca având etimologie unică engleză (engl. *ulster*), iar în MDA, DLR, DN, DEX prezintă etimologie multiplă engleză (engl. *ulster*) și franceză (*ulster*). Substantivul comun neologic, astăzi rar folosit, denumește un „pardesiu bărbătesc lung și larg”. În limba română, termenul este menționat de Costache Negruzzi, în traduceri pe care le face poeziilor lui Thomas Moore, *Melodii irlandeze* (1868), după versiunea franceză *Les amours des anges et les mélodies irlandaises*, realizată de Louise Swinton Belloc. Însă în traduceri făcute de Costache Negruzzi după versiunea în limba franceză apare toponimul Ulster¹⁴ și nu eponimul *ulster*, care se referă la moda de iarnă introdusă de englezi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (1867).

Considerăm sursa engleză ca fiind suficientă în stabilirea etimologiei anglicismului denotativ *ulster*. Norma socio-culturală (termenul aparține clasei de neologisme necesare, având aplicabilitate prin noutatea informației și precizia sensului) își găsește motivația în necesitatea desemnării unei realități extralingvistice.

Adaptarea fonetică și grafică a unor astfel de neologisme a depins de anumiți factori precum: momentul intrării în limbă (a doua jumătate a secolului al XIX-lea), atitudinea și gradul de cunoaștere lingvistică¹⁵ a vorbitorilor (societatea românească

¹³ Limba italiană a dat cele mai multe modele de adaptare.

¹⁴ Provincie istorică irlandeză din care făceau parte nouă comitate, trei aparținând astăzi Republicii Irlanda (Donegal, Cavan și Monaghan), iar celelalte șase (Antrim, Armagh, Derry/Londonderry, Down, Fermanagh și Tyrone) Irlandei de Nord.

¹⁵ Relațiile culturale dintre Anglia și România încep să se contureze pe la începutul secolului al XIX-lea prin stabilirea unor contacte literare, chiar dacă, inițial, acestea se realizau prin intermediari, la început greci și sârbi, mai apoi francezi și germani. Distanța mare dintre cele două țări, insularitatea

din a doua jumătate a secolului al XIX-lea începe să se familiarizeze cu specificul stilului de viață englez atât prin traduceri făcute din franceză, cât și prin referirile directe realizate de scriitori ca I.L. Caragiale, împrumutând și adaptând elemente lexicale din sfera lingvistică și extralingvistică) și, nu în ultimul rând, impactul vizual pe care termenul nou, care introducea o noțiune nouă, putea reprezenta un factor al adaptării fonetice.

În cazul anglicismului *ulster*, forma grafică a etimonului a stat la baza adaptării fonetice la limba română; termenul, din sfera modei, având aplicabilitate doar pentru o anumită categorie socială, a fost cu siguranță pronunțat după un model francez, limbă cu care româna era mult mai familiarizată.

Neologismul *vaccin*, -ă, este menționat în MDA și în DLR ca având o etimologie multiplă latină (*vaccinus*, *vaccina*), italiană (*vaccino*, *vaccina*), franceză (*vaccin*, *vaccine*), germană (*Vakzin*, *Vakzine*); în MDN este înregistrat cu etimologie multiplă franceză și latină, iar NDU îl înregistrează cu etimologie multiplă franceză și germană. Dintr-o perspectivă istorică, constatăm că varietatea surselor etimologice oferite de dicționare, în cazul neologismului *vaccin*, poate fi explicată prin cercetări incomplete ale istoriei unor astfel de neologisme pătrunse pe terenul românesc.

În terminologia științifică, cuvântul *vaccin* este folosit pentru prima dată la sfârșitul secolului al XVIII-lea, de către medicul englez Edward Jenner¹⁶, cunoscut pentru cercetarea și munca sa în introducerea vaccinului împotriva variolei. Acesta dă numele de *vaccin* (de la latinescul *vacca*) unei substanțe care transmitea variola taurinelor și numește *vaccinare* procesul de protejare contra variolei. Descoperirea lui Edward Jenner a fost recunoscută foarte repede, iar în mai puțin de zece ani, vaccinarea împotriva variolei a început să fie utilizată în întreaga lume¹⁷.

Perioada la care ne referim coincide cu a doua etapă a procesului de creare a terminologiei științifice românești, când limba franceză și limba germană reprezentau cele două mari surse ale spiritului științific european. În acest caz, comunicarea culturală la nivel științific se concretizează prin acțiunea de influențare a unor limbi de către alte limbi, dar nu trebuie trecute cu vederea focarele de

izolatoare a Angliei, organizarea politică diferită, dezvoltarea religioasă și culturală diferită au întârziat stabilirea raporturilor culturale cu Anglia, comparativ cu țări ca Franța, Germania sau Italia, cu care românii aveau deja stabilite contacte permanente și destul de timpurii. Necunoașterea sau slaba cunoaștere a limbii engleze a îngreunat accesul intelectualilor români la universitățile engleze și formarea lor așa cum se întâmpla la universitățile de pe continent, de unde se întorceau cu experiența lingvistică și extralingvistică.

¹⁶ Edward Jenner (1749-1823) – medic și cercetător englez; a contribuit la descoperirea vaccinului împotriva variolei.

¹⁷ La mijlocul secolului al XIX-lea, în omagiul adus medicului englez Edward Jenner, omul de știință Louis Pasteur propune ca numele de *vaccinare* să fie atribuit întregii acțiuni de protejare împotriva maladiilor, prin inocularea unei substanțe externe. Activitatea științifică a lui Pasteur se desfășura concomitent cu cea a bacteriologului german Robert Koch, care demonstrează experimental că un anumit tip de microbi provoacă o anumită boală specifică. Pasteur a fost atras de acest nou domeniu al biologiei, fapt ce stimulează o adevărată competiție științifică între Franța și Germania în această nouă ramură a științei. În urma descoperirilor lui Louis Pasteur, renumitul bacteriolog și morfopatolog român Victor Babeș (fondatorul școlii românești de microbiologie, membru al Academiei Române din 1893) este atras de microbiologie și pleacă la Paris, unde lucrează o perioadă în laboratorul lui Pasteur, pentru ca apoi să lucreze în laboratoarele lui Rudolf Virchow (medic și renumit patolog german fondator al patologiei celulare) și Robert Koch, la Berlin.

influențare care au configurat supremația unora în fața altora. Referitor la etimologia neologismului *vaccin*, propunem o etimologie multiplă franceză și germană, sursa franceză oferind etimologia esențială, în cadrul etimologiei multiple, fiind prima limbă din care s-a făcut împrumutul, în plină perioadă de formare a limbii române moderne, iar sursa germană, etimologia complementară esențială, conlucrând la fixarea termenului în limba română, alături de sursa franceză. Variantele sub care a circulat termenul în limba română (*vacșîn, vaccină, vacțină*), precum și derivatele (*vaccinat, vaccinație, vacșina, vacținație*) de la termenul neologic confirmă cele două surse de orientare și formare a terminologiei științifice românești.

Celelalte limbi menționate ca surse etimologice (latină, italiană) sunt prezumtive, inutil menționate, atât timp cât termenul exista deja în limba română.

Alt cuvânt supus analizei este cel al substantivului *vampă*, căruia DLR, MDN și MDA îi oferă etimologie multiplă franceză și engleză, iar NDU, engleză (engl. *vamp*) și franceză (fr. *vamp*)¹⁸.

Toate dicționare menționate definesc termenul astfel: „1. vedetă de cinema care interpretează roluri de femeie fatală, misterioasă și irezistibilă, 2. femeie fatală și irezistibilă”.

După o analiză mai atentă a istoriei acestui cuvânt¹⁹, ni se pare firesc să considerăm limba engleză ca fiind sursa etimologiei esențiale a termenului neologic, necesar în introducerea noutății informației și hotărâtor în desemnarea unei realități extralingvistice, iar limba franceză să reprezinte etimologia complementară esențială, conlucrând cu engleza la impunerea termenului neologic. În adaptarea fonetică a termenului împrumutat a contat forma acustică a etimonului francez (forma grafică a celor două surse fiind identică), mult mai apropiată de fonetismul limbii române.

Interesant este cazul substantivului neologic *vanilie*, căruia toate dicționarele citate, în afară de NDU, îi atribuie etimologia multiplă neogrecă (ngr. *βανίλλα*), italiană (it. *vaniglia*), franceză (fr. *vanille*). Conform ordinii citării, neogreaca ar reprezenta etimologia esențială, italiana pe cea adițională, iar franceza, etimologia complementară. Urmărind faptele istorice cu atenție, putem stabili oarecum drumul lingvistic parcurs de acest împrumut neologic.

Vanilia este originară din America Centrală²⁰ (sud-estul Mexicului și Guatemala), fiind folosită încă din epoca precolumbiană, atât de către populația

¹⁸ În limba franceză, termenul este un împrumut anglo-american, abreviere a termenului englezesc *vampire*, ce corespunde variantei franceze *vampire*. Până în 1920 au circulat ambele variante pentru a reda sensul de „femeie cu puteri de seducție”, pentru ca după 1920 să rămână în uz doar forma abreviată (<http://www.cnrtl.fr/etymologie/vamp>).

¹⁹ Începând cu anii '30, impactul Hollywoodului se răsfrânge și asupra Europei. Deși cinematograful era deja cunoscut prin frații Lumière (prin intermediul limbii franceze), termenul *vampă* se fixează odată cu starurile la modă atunci, care au impus adevărate tipare și au influențat întreaga lume la vremea respectivă: Vivien Leigh, actrița engleză, întruchipare fără rival a personajului Scarlet O'Hara, „Divina” Greta Garbo, actrița suedeză considerată simbol al feminității, sau Bette Davis, „Regina Hollywoodului”. Astfel, imaginea acestor femei fatale a facilitat folosirea cuvântului *vampă* (engl. *vamp, to vamp* = a seduce, *vamped* = sedus) cu sensul din engleză, „seducând” limba română prin rapiditatea adaptării și asimilării.

²⁰ Când Hernán Cortés l-a obligat pe regele aztec Moctezuma să-i acorde o audiență pe 14 noiembrie 1519, a fost primul european care a băut ciocolată aztecă ce conținea ca îndulcitor vanilia. Cuvântul *vanilie* derivă din numele spaniol al mirodeniei „vainilla”, diminutivul pentru „vaina”, care înseamnă „teacă, vagin, pâstăie”, probabil datorită formei fructului. Descoperirea Americii aduce Spaniei (pe lângă meritul de a creștina o lume, cum spunea Unamuno în ale sale *Paisajes del alma*)

maya, cât și de azteci, pentru a aroma o băutură specială pe care o făceau din apă, boabe de cacao și mirodenii.

Limba română împrumută și ea aceste cuvinte, însă nu direct. Limba franceză își rezervă dreptul de a ne fi furnizat marea majoritate a cuvintelor „exotice”, devenite internaționale. Astfel, etimologia multiplă franceză și italiană menționată în NDU ni se pare justă; sursa franceză (fr. *vanille*) reprezentând etimologia esențială, sursa italiană (it. *vaniglia*) oferind etimologia multiplă complementară (în adaptarea fonetică a etimonului străin a contat forma acustică a etimonului italian; prin echivalarea grupului /gli/ din italiană după modelul it. *famiglia* [familia] → rom. *familia*), neologismul s-a încadrat cu ușurință în sistemul fonetic românesc.

Neologismul *verandă* este înregistrat în MDA și DLR ca având etimologie multiplă franceză (fr. *vérande*) și italiană (it. *veranda*). Etimonul primar vine de la cuvântul indian *baramhah*, preluat de engleza indiană cu forma de *verandah* în perioada dominației coloniale, pentru a desemna: „1. galerie exterioară, acoperită, închisă cu geamuri, așezată de-a lungul fațadei unei case; 2. balcon acoperit, închis cu geamuri” (NDU). Datorită interferențelor sociopolitice, a relațiilor economice și culturale intense, termenul apare și în limbile portugheză, spaniolă și franceză. În limba română, termenul *verandă* apare pentru prima dată la Teodor Codrescu²¹, cel care traduce, în 1853, varianta în franceză realizată de Léon Pilatte a romanului *Coliba unchiului Tom* de Harriet Beecher Stowe. Segmentul temporal cuprins între 1848 și 1859 se evidențiază prin numărul mare de traduceri din franceză, dar și prin constante pregătiri lingvistice în vederea unei Români moderne. După cum se observă, termenul s-a adaptat perfect la sistemul fonetic românesc, cu o mică modificare grafică, sursa franceză fiind suficientă pentru pătrunderea și fixarea acestui neologism. Considerăm că neologismul *verandă* prezintă o etimologie unică, totală sau exclusivă, așa cum este înregistrat în NDU și DEX, nu o etimologie multiplă franceză și italiană, cum apare în DLR și MDA.

***

Identificarea corectă a istoriei cuvintelor, a „traseelor” pe care le parcurg între o limbă și alta, în sfârșit, a etimologiilor reale ale lexemelor respective nu este întotdeauna un demers facil sau evident. Analiza formală a cuvintelor, care ia în calcul legile schimbărilor fonetice specifice pentru o anumită limbă și într-o anumită perioadă poate oferi informații privitoare la o sursă de împrumut care, altfel, ar putea trece neobservată. În aceeași măsură, semantica acestor lexeme poate îndrepta căutările spre alte limbi-sursă, care au dezvoltat sensuri particulare sau specializate pentru cuvintele respective. Toate aceste cercetări trebuie să țină cont de realitatea

---

meritul de a familiariza în limbile de cultură ale Europei o serie de cuvinte exotice, cum este și cazul „vaniliei”.

²¹ Teodor Codrescu (1826-1894) a studiat în țară și în Franța; a fost câtva timp profesor, dar s-a ocupat mai ales cu publicarea de ziare și editarea de cărți în tipografia sa, printre care și „Buciumul român”, unul dintre cele mai însemnate din istoria culturală a Iașului. A realizat o ediție nouă a dicționarului francez-român. A publicat în diferite reviste traduceri în proză și versuri. Cea mai însemnată lucrare a sa este colecția de documente „Uricarul”, din care au apărut 22 de volume (1852-1892).

culturală și politică specifică epocii în care s-a făcut împrumutul și de primele atestări ale formelor în chestiune; luând în calcul toți acești factori, lingvistul poate identifica, cu o precizie mai mare sau mai mică, reperatele cele mai probabile care trebuie analizate în încercarea de a stabili etimologia unui cuvânt.

Bibliografie

- Bidu-Vrănceanu 1997: Angela Bidu-Vrănceanu, *Dicționar general de științe ale limbii*, București, Editura Științifică.
- Bota 2005: Anamaria Bota, *Neologismele în argou, The International Conference: European Integration between Tradition and Modernity*, Târgu-Mureș, 189-194.
- Coteanu, Forăscu, Bidu-Vrănceanu, 1985: Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, ediție revizuită și adăugită, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Graur 1977: Alexandru Graur, *Etimologii românești*, București, Editura Minerva.
- Graur 1978: Alexandru Graur, *Dicționar de cuvinte călătore*, București, Editura Albatros.
- Moroianu 2005: Cristian Moroianu, *Paronimia etimologică în limba română*, în „Limbă și literatură”, L, vol. 1-2.
- Oprea 1996: Ioan Oprea, *Terminologia filozofică românească modernă*, București, Editura Științifică.
- Oprea 2004: Ioan Oprea, *Aspecte ale adaptării împrumuturilor în limba germană și reflexul lor pe terenul limbii române*, în „Analele Universității «Ștefan cel Mare», Suceava, A. Lingvistica”, Tomul X, nr. 1, 199-212.
- Oprea 2008: Ioan Oprea, *Comunicare culturală și comunicare lingvistică în spațiul european*, Iași, Institutul European.
- Oprea, Nagy, 2002: Ioan Oprea, Rodica Nagy, *Istoria limbii literare. Epoca modernă*, Suceava, Editura Universității.
- Sala 2006: Marius Sala, *Aventurile unor cuvinte românești*, vol. I-II, ed. a II-a, București, Editura Enciclopedică.
- Seche 1969: Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. II, București, Editura Științifică.
- Zafiu 2010: Rodica Zafiu, *101 cuvinte argotice*, București, Editura Humanitas.
- Zugun 2004: Petru Zugun, *Amploarea neologizării limbii române*, în *Spațiul lingvistic și literar românesc din perspectiva integrării europene*, Iași, Editura Alfa.

A. Sigle

- DAR George Volceanov, *Dicționar de argou al limbii române*, București, Editura Niculescu, 2007.
- DER Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I.O., 2001.
- DEX *** *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei, 1975.
- DLR *** *Dicționarul limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2005, tomul XIII, partea I, II, III.
- DLRM *** *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei, 1958.
- DN Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ed. a III-a, București, Editura Academiei R.S.R., 1986.
- MDA *** *Micul dicționar academic*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
- MDN Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum I. O., 2002.

NDU Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*, București, Editura Litera Internațional, 2006.

History of Lexical Items with Multiple Etymologies

Borrowings represent the natural result of the changes that have taken place in society. The new words enter the language at the same time with the entry in the extra-linguistic reality of the objects they describe, thus, introducing the novelty, the notion unknown until that time. Consequently, the lexical and the semantic borrowings are simultaneous. In Romanian, most borrowings are the result of the contacts between the speakers and the languages of the neighbour nations. That is why we shall name them direct borrowings. Nevertheless, there is also a large number of examples of borrowings, as well as direct ones, but distant from each other in both time and space, coming from the languages with cultural and/or scientific tradition, which we shall name cultural borrowings. In both cases, they represent a lexical richness determined by Romanian's territorial and stylistic expansion. Each borrowing that entered Romanian language has its own history, an adventurous journey from start to destination, best illustrated by adaptation.